

ISSN: 2181-4058

DOI Journal 10.56017/2181-4058

ISSUE 9

SEPTEMBER

Journal of

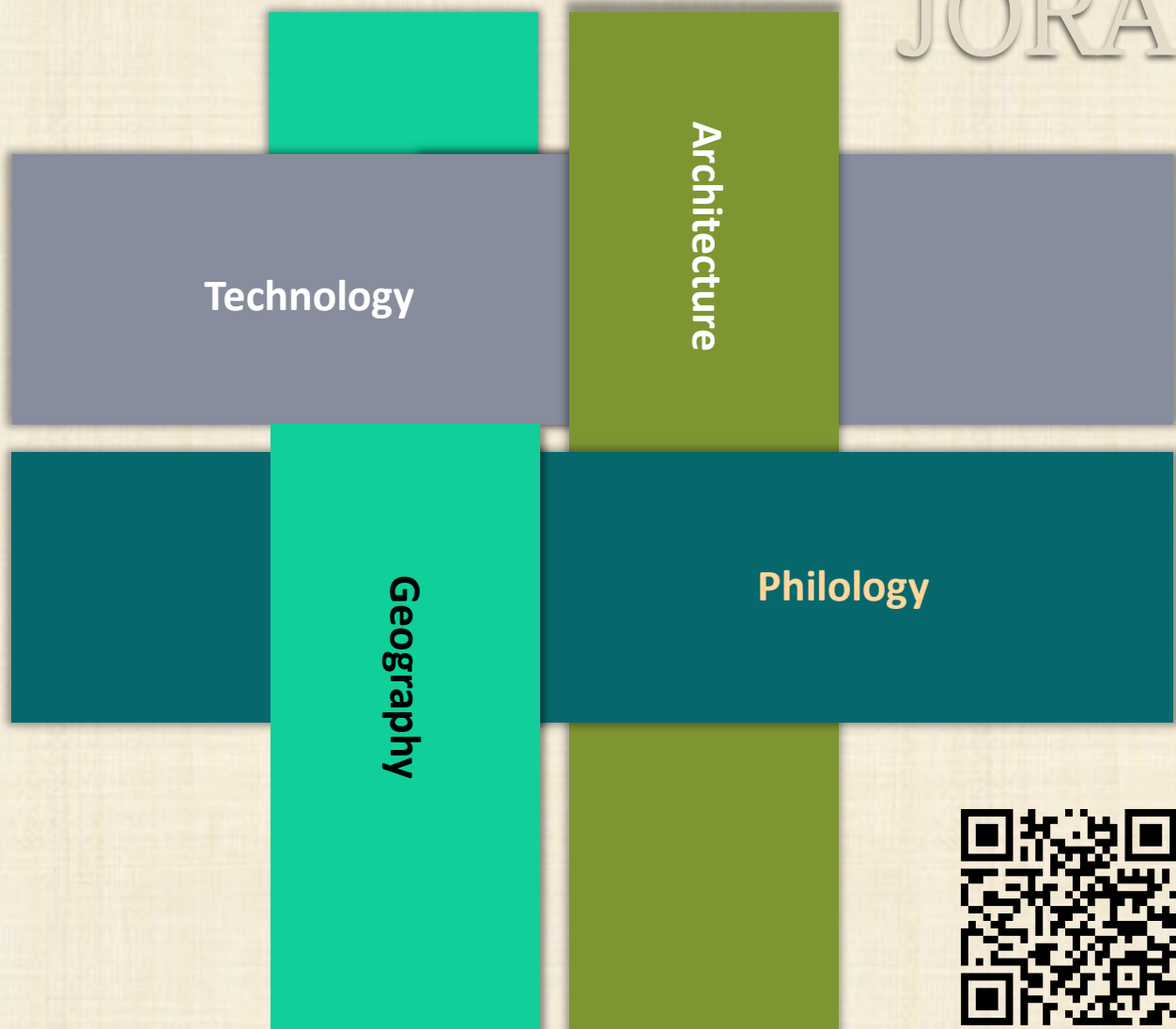
RESEARCH

and

INNOVATIONS

ТАДҚИҚОТ ВА ИННОВАЦИЯЛАР | ИССЛЕДОВАНИЯ И ИННОВАЦИИ

JORAI

IMFAKTOR
PAGES

2023

ISSN: 2181-4058
DOI Journal 10.56017/2181-4058

ТАДҚИҚОТ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖУРНАЛИ

1-ЖИЛД, 9-СОН

ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИННОВАЦИИ
ТОМ-1, НОМЕР-9

JOURNAL OF RESEARCH AND INNOVATIONS
VOLUME-1, ISSUE-9

ТОШКЕНТ - 2023

ТАДҚИҚОТ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИННОВАЦИИ | JOURNAL OF RESEARCH AND INNOVATIONS

№ 9 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.56017/2181-4058-2023-9>

Бош муҳаррир:

Салимов А. – архитектура фанлари доктори, профессор

Масъул муҳаррир:

Кадиров К. – филология фанлари номзоди, доцент

Таҳририят аъзолари:

1. Закиров Х. – қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди, профессор
2. Гулмуродов Р. – қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, профессор
3. Жумамуратов А. – қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, профессор
4. Камолов Б. – география фанлари доктори, профессор
5. Тожиева З. – география фанлари номзоди, доцент
6. Юсупова М. – архитектура фанлари доктори, профессор
7. Назарова Д. – архитектура фанлари бўйича фалсафа доктори
8. Камалова Дильфуза Энуровна – филология ф.б.ф.д (PhD)
9. Раззақов Шухрат Турсунович – техника фанлари номзоди, доцент
10. Чоршанбиев Шухрат Махматмуродович – техника ф.б.ф.д. (PhD), доцент
11. Нематов Эркинжон Ҳамроевич – техника ф.б.ф.д (PhD), доцент
12. Бобокалонов Одилшоҳ Остонович – филология ф.б.ф.д (PhD)
13. Абдуллаева Садокат Шоназаровна – техника ф.б.ф.д (PhD)
14. Шарипов Козимжон Комилжонович – техника ф.б.ф.д (PhD)
15. Норматов Ғайрат Алижанович – техника ф.б.ф.д (PhD)
16. Бозорова Гульмира Зайниддиновна – филология ф.б.ф.д (PhD)

“Тадқиқот ва инновациялар” журналі 2022 йил 22 декабрь куни **№ 054912**-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Мазкур журнал **6 та** халқаро маълумотлар базаларида индексланган бўлиб, жорий йил учун **UIF 2023 = 7.1 “импакт-фактор”** кўрсаткичига эга. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг 2023 йил 24 июлдаги 01-02/1199-сонли хатига мувофиқ ушбу журналда чоп этилган мақолалар **хорижий мақолалар сифатида тан олинади.**

Саҳифаловчи\Page Maker\Верстка: Абдурахмон Хасанов

Таҳририят манзили: Тошкент шаҳар, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-уй. Почта индекси 100152. Веб-сайт: www.imfaktor.uz/com

Телефон номер: +99894-410 11 55, E-mail: tahririyat@imfaktor.uz

© “ИМФАКТОР Pages” илмий нашриёти, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

ТАДҚИҚОТ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИННОВАЦИИ | JOURNAL OF RESEARCH AND INNOVATIONS

NAZAROVA Shohista Ismatovna

Qarshi davlat universiteti

tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8382403>

XALQ OG‘ZAKI IJODIDA MUXAMMASNING O‘RNI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada muxammas janrining xalq og‘zaki ijodida paydo bo‘lishi, rivojlanishi, tutgan o‘rni, mavzu jihatdan turlari, adabiy muxammaslardan farqi hamda dialekt leksikasi juda ko‘p ishlatilganligi, bu ularga soddalik va uyg‘unlik berganligi, ushbu janr shakli zamon ruhini ifoda etish uchun eng mos bo‘lgan va uning yaratuvchisining ichki holatini aks ettirganligi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: folklor, muxammas, beshlik, xalq og‘zaki ijodi, motam, bayram, mavsumiy, marosim, dialekt, urf-odatlar.

РОЛЬ МУХАММАСА В УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются возникновение, развитие, роль жанра мухаммас в фольклоре, его тематические типы, отличия от литературных мухаммас, а также то, что широко используется диалектная лексика, что придает им простоту и гармонию, форма этого жанра современная. Говорят, что оно наиболее подходит для выражения души и отражает внутреннее состояние своего создателя.

Ключевые слова: фольклор, мухаммас, пятёрки, фольклор, траур, праздник, сезонность, обряд, диалект, традиции.

THE ROLE OF MUKHAMMAS IN FOLK ORAL CREATIVITY

ANNOTATION

In this article, the emergence, development, role of mukhammas genre in folklore, its thematic types, differences from literary mukhammas, and the fact that dialect lexicon is used a lot, which gives them simplicity and harmony, the form of this genre is modern. It is said that it is the most suitable for expressing the soul and reflects the inner state of its creator.

Keywords: folklore, mukhammas, fives, folklore, mourning, holiday, seasonal, ceremony, dialect, traditions.

Muxammas arabcha "xams" ya'ni "besh" soʻzidan kelib chiqqan. Markaziy Osiyo xalqlarining ogʻzaki ijodida siz besh satrdan iborat va bitta yoki boshqa qofiyaga ega boʻlgan sheʼrlar va qoʻshiqlarni uchratishingiz mumkin. Shu bilan birga, muxammaslarda dialekt leksikasi juda koʻp ishlatilgan, bu ularga soddalik va uygʻunlik bergan. Ularning tarkibiy xususiyatlari shuni koʻrsatadiki, ushbu janr shakli zamon ruhini ifoda etish uchun eng mos boʻlgan va uning yaratuvchisining ichki holatini aks ettirgan. Hatto xalq bayramlari va tadbirlari ham xalq tomonidan ushbu adabiy shaklda tuzilgan qoʻshiqlar sadolari ostida oʻtkazilgan. Ushbu namunalarni mavzu boʻyicha quyidagi guruhlarga boʻlish mumkin:

- a) bayramona;
- b) maʼlum xalq urf-odatlariga bagʻishlangan marosimlar;
- c) mavsumiy;
- d) sevgi;
- e) hayotiy;
- f) qaygʻuli va hasratli;
- g) elegiya,
- h) hajviy,
- v) diniy,
- k) ijtimoiy va boshqa qoʻshiqlar.

Ular boshqa boʻlimlarda alohida tahlil qilinadi.

Dastlab bayramona beshliklarni koʻrib chiqamiz. Oʻzbek xalqi "Navroʻz" bayrami arafasida sumalak taomini tayyorlashgan va xalq ogʻzaki ijodida sumalakka bagʻishlab yozilgan beshliklar uchraydi. Qadimda hovlilarda va koʻchalarda qizlar va oʻgʻil bolalar ushbu besh misradan iborat shunday qoʻshiqni kuylashgan.

Bahorning sen elchisi,
Yaxshilikning belgisi,
Navroʻzning sen singlisi,
Sumalakjon sumalak,
Sumalakjon sumalak.

Doshqozonda sumalak,
Kovlamagan armonda,
Bir-birining koʻnglini,
Ovlamagan armonda,
Sumalakjon sumalak [1, B.41.]

Beshlik matnidan koʻrinib turibdiki, u shoirtabiat insonlar tomonidan bolalar uchun yozilgan. matniga koʻra, uning yaratuvchisi oddiy kundalik lugʻatdan foydalanganligini tushunish mumkin. qoʻshiqning ovozi bahor kelishi quvonchiga toʻlgan xalq qoʻshigʻidir. Sheʼr aynan sumalak haqida yozilgan boʻlsa-da, unda xalqimizning boy qadriyati, insonlarning oʻzaro ahil inoqligi, sovuq va qorongʻi qishdan iliq va yoqimli bahor kelishi shukronasiga bir-birlarida xabar olishlari, koʻngil soʻrashlari badiiy aks etgan.

Xalq ogʻzaki ijodiyotidagi ushbu besh qatorli sheʼrlar va qoʻshiqlar taqdimotning soddaligi va oddiy odamlar tomonidan yozilgan sheʼrlar professional shoirlar tomonidan yozilgan muxammaslardan koʻra soda va tushunarli boʻlishi bilan ajralib turadi.

Xalq ogʻzaki ijodida mavjud boʻlgan muxammaslarning yana bir farqi shundaki, ular mahalliy lahjalar lugʻatidan juda koʻp foydalanadilar. Bu oilavi-maishiy marosim qoʻshiqlarida yaqqol kuzatiladi:

Kelin keldi loladay,
Ko‘zlari piyoladay,
Na salomu na alik,
Qo‘shga qo‘shgan jugonaday
Huy bale!

Ko‘zi qozonning boshida,
O‘zi egarning qoshida,
Zarracha yo‘q bardoshdan,
Chivin tushganday oshiga,
Huy bale! [1, B.85]

Agar biz she‘rning birinchi misrasining qofiyasiga diqqat bilan qarасak, birinchi ikkita satrda bitta qofiya (aa), keyingi misrada boshqa qofiya (b), to‘rtinchi misra yana (a) beshinchi qatoda esa har band oxirida takrorlanuvchi so‘zlar borligini ko‘ramiz. Shunday qilib, qofiya va tuzilishdagi bu qo‘shiq muxammasning shakliga ega kuzatiladi.

Sen soy chumchug‘i bo‘lsang,
Soylarga qarab uchsang,
Men tog‘ kaptari bo‘lib,
Orqangdan quvib yursam,
Yor, and ana qilg‘aysan?

Sen tog‘ kaptari bo‘lsang,
Orqamdan quvib yursang,
Men yurgan lochin bo‘lib,
Changalga olib qochsam,
Yor, and ana qilg‘aysan? [1, B.81]

“Gul o‘yin” deb nomlanuvchi bu she‘r qofiyasida ham xuddi avvalgi holatni kuzatish mumkin. Umuman xalq og‘zaki ijodida uchrovchi aksariyat beshliklarning oxirgi bandi takrorlanuvchi misralardir. Bu she‘rning o‘qishligini ta‘minlaydi, qo‘shiq qilib kuylashga qulay qiladi. Navbatdagi “Sizniki” beshligida ham shunday halatni ko‘ramiz;

Kuyov xo‘ja, qurbon bo‘lay otingga,
Asrab boqqan erka qizim sizniki,
Mening qizim loyiq sening ko‘nglingga,
Asrab boqqan erka qizim sizniki,
Uyim,elim,arja bog‘cham sizninki.

Dushmanning so‘ziga siz quloq tutmang,
Mening bergan nasihatim unutmang,
Injitmang, kouimang, qattiq so‘z aytmang,
Asrab boqqan erka qizim sizniki,
Uyim,elim,arja bog‘cham sizninki [1, B.89]

Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha odamlar motam kunlarida marhumning qayg‘usini nola shaklida ifodalash an‘anasi mavjud. Ayniqsa, bu odat qishloq joylarida qo‘llaniladi. Marhumning yaqinlari o‘z dardlrini she‘r qilib kuylashadi. quyida marhumning yangsi va opasi tomonidan aytilgan beshlikni ko‘rib o‘tamiz;

- Yangasi: Eshiklar oldi qumg‘ondir,
Qumg‘onda qo‘lin yuvg‘ondir,
Bolalarim qaytdi deb,
Zo‘rdan bir ko‘zin yumgondir,
Yangasi kuysin aynimning.
- Opasi: Qurisin julning iyrag‘i
Surilsin otning tuyog‘i,
Taqiyalar tikdim gaz og‘iz,
Opasi kuysin o‘tiga
So‘ylashmadim bir og‘iz. [1, B.114]

She‘r yaratuvchisi ushbu qayg‘uli voqea sodir bo‘lgan hududning lahjasi lug‘atidan juda ko‘p foydalangan va sodir bo‘lgan fojiani yorqin va sodda tarzda tasvirlab bergan.

Shuni ta’kidlash kerakki, beshlik uslubi (muhammas) va uning folklordagi turlari yozma adabiyotda mavjud bo‘lgan beshlik uslubidan farq qiladi. Folklor beshliklarida mahalliy so‘zlashuv lug‘ati juda ko‘p ishlatilgan. Ko‘pgina folklor beshliklari turli xil bayramlarni nishonlash va ularga oldindan tayyorgarlik, urf-odatlar, quvonch va quvnoqlik mavzularida yozilgan bo‘lib, ularda hayotning qiyinchiliklari, qayg‘u va alam, sevgi va muhabbat va kundalik-maishiy muammolar aks etgan.

Manbalarga ko‘ra, og‘zaki xalq ijodiyotidagi besh qatorli she‘rlar keng o‘rinni egallamagan bo‘lsa-da, lekin uzoq tarixga ega. Ular birinchi navbatda folklorda paydo bo‘la boshlagan, keyin yozma adabiyotda yanada rivojlangan va shakllangan.

Biz xalq beshliklari va adabiy muxammaslar o‘rtasidagi farqni faqat mavzu va fikrni taqdim etish usulida, boshqacha qilib aytganda, dialektal lug‘at va juda oddiy uslubdan foydalanishda ko‘ramiz. Bizning fikrimizcha, odamlar she‘rning ushbu shakliga murojaat qilishidan maqsad ushbu janr shaklida kompozitsiya taqdim etilgan fikrni to‘liq, aniq va qisqacha aks ettirishidir. Boshqacha qilib aytganda, she‘r muallifi asosiy qofiya yordamida barcha misralarda fikrning uzluksizligini saqlab qolishi mumkin bo‘ladi.

Xalq og‘zaki ijodiyotida beshlik – muxammas deb atash mumkin bo‘lgan ko‘plab she‘rlar mavjud, chunki ular besh qatorli misralar bilan hosil qilingan va muxammasning yaratilish qonunlariga mos keladi, uning janr talablariga javob beradi. Shuni ta’kidlash kerakki, ular qofiyaning turli shakllari bilan tuzilgan. Aruz qonunlari nuqtai nazaridan ularning jiddiy kamchiliklari bo‘lsa-da, ularning barchasi sodda, ritmik va nafis bo‘lib, ularni tuzishda nutqni bezashning yetarli vositalaridan foydalaniladi.

IQTIBOSLAR/SNOSKI/REFERENCES

1. Т. Mirzayev, O. Safarov, D, O‘rayeva. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi. – Toshkent: Aloqachi, 2008. – B. 41, 81,85,89,114.
2. Абдуллаев В. Сайланма. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1982. – B. 187.
3. Jumaxo‘ja N., Adizova I. O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi). Darslik. – Toshkent: Noshir, 2019. – B. 400.
4. Yusupova D. «Muhammad Rizo Ogahiyning o‘zbek mumtoz adabiyoti rivojida tutgan o‘rni» mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari – Toshkent: 2020. – B. 33

ISSN: 2181-4058
DOI Journal 10.56017/2181-4058

ТАДҚИҚОТ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖУРНАЛИ

I-ЖИЛД, 9-СОН

ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИННОВАЦИИ
ТОМ-I, НОМЕР-9

JOURNAL OF RESEARCH AND INNOVATIONS
VOLUME-I, ISSUE-9

«Тадқиқот ва инновациялар» электрон журнали 2022 йил 22 декабрь куни № 054912-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Муассис: «IMFAKTOR Pages» масъулияти чекланган жамияти.

Таҳририят манзили: 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55

Эл. почта: tahririyat@imfaktor.uz

Веб-сайт: www.imfaktor.uz